

ІСТОРІЯ

УДК 93/94(477.83/.86):271.4:330.564.2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15095695>

**Матеріальне становище греко-католицького духовенства Східної
Галичини у міжвоєнний період**

Костюк Леся Володимирівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та
релігієзнавства, Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-4608-6906>

Прийнято: 11.03.2025 | Опубліковано: 27.03.2025

Анотація: У статті розглядаються особливості матеріального забезпечення греко-католицького духовенства різних рівнів в умовах перебування Східної Галичини під владою Польської Республіки. Дослідження акцентує увагу на соціальних та правових умовах у яких перебувала ГКЦ у міжвоєнний період і визначає їх вплив на фінансове забезпечення парафіяльного духовенства. Особливо важливим є аналіз того, як греко-католицьке духовенство піклувалося про власний добробут та виконувало консолідуючу функцію для фінансово-господарського розвитку парафій.

Метою дослідження є аналіз матеріального становища греко-католицького духовенства, висвітлення прибутків священників, їх участі в процесах господарського розвитку парафій. Застосовані методи аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації дозволяють дослідити матеріальне

становище греко-католицького духовенства Східної Галичини у міжвоєнний період.

Результати дослідження свідчать про те, що після закінчення Першої світової війни на території Східної Галичини греко-католицьким духовенством була організована робота по відновленню парафіяльної інфраструктури, господарств віруючих тощо. Темпи відновлення парафіяльних споруд корелювали з рівнем завданих руйнувань, мотивацією вірян щодо збереження церковного центру та організаційними здібностями священнослужителів. У міжвоєнний період відзначалося скорочення фінансових ресурсів парафій та духовенства, що було обумовлено зниженням платоспроможності вірян та зменшенням обсягів державного фінансування. Конкордат 1925 року, укладений між Святим Престолом та Польською Республікою, створив правову основу для діяльності Греко-Католицької Церкви, сприяв виділенню державою фінансових дотацій, відновленню парафіяльних споруд. Матеріальне становище духовенства регулювалося розпорядженнями вищого керівництва ГКЦ.

Ключові слова: *священник, парох, сотрудник, Греко-Католицька Церква, міжвоєнний період, Польська Республіка.*

Financial Situation of the Greek-Catholic Clergy of Eastern Galicia in the Interwar Period

Lesia Kostiuk,

PhD in History, Associate Professor of the Department of World History and Religious Studies, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
m. Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-4608-6906>

Abstract: *The article examines the peculiarities of the material support of the Greek-Catholic clergy of different levels in the conditions of Eastern Galicia under the rule of the Polish Republic. The study focuses on the social and legal conditions in which the GCC was in the interwar period and determines their impact on the financial support of the parish clergy. Particularly important is the analysis of how the Greek-Catholic clergy took care of their own well-being and performed a consolidating function for the financial and economic development of parishes.*

The purpose of the study is to analyze the financial situation of the Greek-Catholic clergy, to highlight the income of priests, their participation in the processes of economic development of parishes. The applied methods of analysis, synthesis, generalization and systematization allow us to study the financial situation of the Greek-Catholic clergy of Eastern Galicia in the interwar period.

The results of the study indicate that after the end of the First World War, the Greek-Catholic clergy in Eastern Galicia organized work to restore parish infrastructure, households, etc. The pace of restoration of parish buildings correlated with the level of damage, the motivation of believers to preserve the church center, and the organizational skills of the clergy. In the interwar period, the financial resources of parishes and clergy decreased due to a decrease in the solvency of believers and a decrease in state funding. The Concordat of 1925, concluded between the Holy See and the Polish Republic, created a legal basis for the activities of the Greek-Catholic Church, facilitated the allocation of financial subsidies by the state, and the restoration of parish buildings. The financial situation of the clergy was regulated by orders of the top leadership of the GCC.

Keywords: *priest, parish priest, employee, Greek-Catholic Church, interwar period, Polish Republic.*

Постановка проблеми. Греко-католицьке духовенство Східної Галичини наприкінці XIX – у першій половині XX століття відіграло ключову

роль не лише в церковному, але й у суспільно-політичному житті України. Це було зумовлено географічним положенням Галичини, яка опинилася в центрі складних соціальних змін. Після Першої світової війни нації, які були у складі Австро-Угорщини отримали можливість створити власні держави, але бажання українців у цьому плані були проігноровані, що призвело до українсько-польського конфлікту. У цей складний історичний період греко-католицьке духовенство стало центром національно-культурного руху, сприяючи формуванню національної ідентичності, громадянськості та патріотизму серед вірян. Парафіяльні священники, користуючись великим авторитетом у громаді, брали на себе основний тягар організації релігійного та громадського життя. Тому актуальним є дослідження соціально-економічного становища духовенства, яке опираючись на власні можливості та ресурси займалося відновленням господарського життя парафій, забезпечувало власні родини, активно брало участь у роботі фінансових, господарських, торгівельних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці періоду незалежної України значну увагу приділяють дослідженню ролі церковних діячів у соціокультурній історії України. Аналізу матеріального становища греко-католицького духовенства першої половини ХХ ст. присвячені роботи І. Андрухів [1], В. Виздрика [2], Р. Вепріва та І. Гнипа [3]. У праці І. Витановича [4] детально проаналізовано розвиток кооперативного руху, активними учасниками якого були священники. Церковно-релігійні процеси та становище Греко-Католицької Церкви (ГКЦ) під владою Польської Республіки проаналізовано у працях В. Великочого [], Л. Гентош [11], А. Сороковського []. У спільній статті О. Єгрешія та Р. Делятинського [6] проаналізовано політику польських органів влади проти греко-католицького духовенства у 1919 р., проте фактично відсутня інформація про наслідки цієї

діяльності на матеріальне становище духовенства. У працях А. Жука, Р. Делятинського, О. Лесика [7, 8] міститься інформація про правове становище духовенства, проте недостатньо на нашу думку, висвітлено матеріальне становище парафіяльного духовенства. У працях М. Литвина [9], В. Менджецького [10] зроблено огляд політичного становища Східної Галичини в умовах завершення Першої світової війни, україно-польського протистояння та польсько-радянської війни (1920 – 1921 рр.). Осмисленню релігійної, освітньо-культурної і фінансово-господарської роботи українських державників присвячена праця В. Сергійчука [15], В. Марчука [19], Л. Цегельського [24].

У спільній монографії І. Андрухів, О. Лисенка, І. Пилипіва [18] висвітлено історико-релігійний аспект розвитку Станіславівської єпархії ГКЦ. Матеріали щодо статусу Східної Галичини та ГКЦ у період перебування під владою Польської Республіки проаналізовано у спільній праці В. Петровського [21], Л. Радченка, В. Семенченка [13]. Автори П. Коріненко [22] та З. Баран [23] аналізують трансформаційні процеси аграрних відносин на українських теренах.

Функціонування релігійних організацій в Другій Речі Посполитій досліджували польські історики: Криштоф Красовські [16], Анна Крохмаль [17], Марек Ткачук [13] та ін. Проте варто зазначити, що іноземні дослідники здебільшого акцентували увагу на становищі римо-католиків у Польській Республіці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні наукові досягнення у дослідженні становища греко-католицького духовенства та його ролі у фінансово-господарському розвитку Східної Галичини у міжвоєнний період, все ще існують певні прогалини у знаннях, які потребують подальшого дослідження. Завдяки критичному

аналізі інформації можна встановити важливі аспекти матеріального становища духовенства та його внесок у господарський розвиток українців міжвоєнного періоду. Важливим для наукового пізнання є визначення конкретних методів і засобів, які використовували священники для відновлення парафіяльних та людських забудов, відстежити залежність матеріального становища духовенства від доходів населення та правових умов, у яких функціонувала ГКЦ у Польській Республіці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження матеріального становища греко-католицького духовенства, а також виявлення його ролі в економічному розвитку регіону.

Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності, системності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-системний) методи.

На початковому етапі дослідження було застосовано метод архівної та бібліографічної евристики, тобто пошук джерел і літератури для вивчення об'єкта. Завдяки використанню даного методу вдалося визначити архіви, бібліотеки, в яких знаходяться необхідні документи.

Завдання статті:

1. Проаналізувати правові, економічні, соціальні фактори, які впливали на матеріальне становище духовенства.
2. Висвітлити відмінності у матеріальному становищі духовенства різних рівнів.
3. Оцінити вплив греко-католицького духовенства на економічний розвиток українців Східної Галичини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Міжвоєнний період став часом серйозних випробувань для греко-католицького духовенства Східної Галичини. Після розпаду Австро-Угорської імперії регіон опинився у складі Польщі, що супроводжувалося зміною політичних та економічних умов. У цій статті ми розглянемо матеріальне становище греко-католицького духовенства Східної Галичини у міжвоєнний період, його джерела доходів, витрати, соціальний статус і внесок духовенства у розвиток соціально-економічного життя українців загалом [1, с. 432].

Основними джерелами доходів греко-католицького духовенства були: парафіяльні внески, церковні землі, треби, державні дотації. Віруючі сплачували внески на утримання церкви та духовенства. Розмір внесків залежав від заможності парафіян та їхньої відданості Церкві [2, с. 77–79]. Багато парафій мали у власності земельні володіння, які священники здавали в оренду або обробляли самотійно. За виконання релігійних обрядів (хрещення, вінчання, поховання) священники отримували винагороду – треби. Після укладення Конкордату в 1925 р. між польським урядом та Апостольським Престолом частково збільшились державні дотації священникам. Заможні парафіяни та меценати робили пожертви на потреби церкви та духовенства [3, с. 66–68]. Інтеграція Східної Галичини до Польщі призвела до того, що духовенство втратило свої попередні права, а його матеріальне становище значно погіршилося. Це добре ілюструє порівняння державної підтримки греко-католицьких єпископів: на початку XX століття вони отримували 24 тис. крон на рік, тоді як у 1922 – 1923 роках ця сума зменшилася до 1007 польських марок на місяць [4, с. 345–348].

Конкордат мав позитивне значення для діяльності ГКЦ. У додатку до документу містилася інформація про розмір державних грошових дотацій для духовенства, викладачів семінарій, семінаристів тощо. Було визначено річні

дотації пенсії для духовенства в сумі 1 254 117 зол., для вдів і сиріт греко-католицького духовенства – 129 296 зол., на пастирські візитації єпископів, єпископські консисторії та ведення парохіяльних книг – 755 940 зол. Цікаво, що на поштові витрати виділялося 147 тис. зол. У науковому дискурсі зазначене фінансування забезпечувало гарантований мінімум матеріальних ресурсів, що, у свою чергу, надавало Греко-Католицькій Церкві змогу здійснювати підтримку української культури, розвивати освітні ініціативи та реалізовувати виховний вплив на українську молодь [5, с. 373–389].

Парохи, як правило, мали більш стабільне фінансове становище. Вони отримували доходи з кількох джерел, включаючи: «столові доходи» (плата за треби, тобто обряди), доходи від церковних земель, державні дотації (які, однак, були обмеженими) [6, с. 117–120]. У 1920-х рр. у с. Гузіїв Болахівського деканату пароха о. Євген Лопатинський мав встановлені розміри треб, серед яких за похорон слід було оплачувати 350 зол., за шлюб – 100 зол., за хрестини – 4 зол. та інші. Сотрудники, як правило, перебували в менш вигідному фінансовому становищі. Вони отримували меншу платню, ніж парохи, і часто залежали від них у фінансовому плані. Їхні доходи були обмежені, і вони мали менше можливостей для отримання додаткових доходів [8, с. 65–71; 9, с. 4–17].

У період нестабільної післявоєнної відбудови великі парафії виступали ключовим чинником забезпечення матеріальної стабільності священнослужителів. Незважаючи на декларовану необхідність витримки, економічні потреби, зокрема утримання багатодітних родин та оплата навчання дітей, часто спонукали духівництво до пошуку більш фінансово привабливих місць служіння. Зокрема, мешканці бідних та невеликих парафій фіксували часту зміну душпастирів, що розглядалося як деструктивний

фактор, який підривав авторитет церкви в очах громади та вважався неприйнятним у священницькому середовищі.

Більшість галицьких священників були одружені, мали дітей, тому були головними годувальниками у сім'ї. Дружини священників досить часто брали активну участь у житті парафіяльних громад, виступаючи не лише в якості підтримки для чоловіків, але й беручи участь у суспільно-громадській діяльності [10, с. 38–44; 11, с. 321]. Функціональні обов'язки дружин священнослужителів охоплювали: забезпечення порядку в культових спорудах, ведення домашнього господарства, здійснення нагляду за навчанням дітей, а також надання соціальної допомоги членам місцевої громади, що потребували підтримки [12, с. 221–224].

Значна частина дружин священнослужителів відзначалася високим рівнем освіти, з акцентом на педагогічну спеціалізацію [13, с. 112–118; 14, с. 45]. Зокрема, дружина священника о. М. Жагалюка з села Мшана (Городоцький деканат) – Софія, демонструвала високий рівень освіченості, що підтверджується завершенням чотирикласної початкової школи, подальшим навчанням у семирічній школі імені Б. Грінченка у Львові, а також проходженням курсу в учительській семінарії «Рідна Школа», приватній учительській семінарії імені св. Йосафата у Львові (сестри василіянки) та курсу з ведення дошкільних навчальних закладів [15, с. 421–431].

З огляду на складну соціально-економічну ситуацію в регіоні ГКЦ намагалася підтримати процес господарського відновлення громад. Єпископат через розпорядження та інструкції спонукав духовенство до проведення просвітницької роботи серед населення на побутові, господарські теми, до пропаганди здорового способу життя та до співпраці з товариствами, кооперативами тощо [16, с. 117–140]. Для того, щоб реалізовувати заходи підтримки потребуючих верств населення духовенство використовувало

парафіяльні пожертви, фінансові надходження з добродійних заходів, грошові внески від ієрархів та світських меценатів [17, с. 156–160; 18, с. 553].

Ефективне управління фінансовими ресурсами церковної організації, зокрема під керівництвом кваліфікованого економіста о. Тита Войнаровського, забезпечило значну оптимізацію бюджетних надходжень. У структурі власності Церкви перебували об'єкти, що характеризувалися високим потенціалом природних ресурсів (Перегінське, Унів-Якторів, Зарваниця), експлуатація яких сприяла отриманню значних прибутків [19, с. 167–180]. Зокрема, реалізація нафтових ресурсів з Перегінських родовищ (Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн) здійснювалася через компанію «Галіція» на взаємовигідних умовах. Продаж деревини через фірму «Глесінгер» також забезпечував стабільний дохід. Крім того, розвиток мисливського господарства та туристичної інфраструктури розширив джерела надходжень. Митрополит, виступаючи в ролі партнера українських організацій та європейських банків, здійснював стратегічні інвестиції в нерухомість, що сприяло зростанню капіталу [20, с. 146–153].

Духовенство, використовуючи свій суспільний вплив і довіру пастви, здійснювало просвітницьку діяльність серед парафіян, наголошуючи на значенні створення та зміцнення господарських об'єднань і кредитних спілок для їхнього добробуту. Парох у с. Сілець Перемишльського деканату не отримавши від парафіяльного комітету грошей на відбудову села, тому вирішив за власні кошти відновити будинки. Для реалізації цієї мети завідатель парафії продав 35 моргів землі, а отримані кошти витратив на відбудову села. У квітні 1937 р. настоятель парафії с. Гусаків Мостиського деканату, о. Василь Гриник, звернувся до Перемишльської єпископської

консисторії з клопотанням про збільшення його щомісячної дотації на 20 злотих у зв'язку зі складним матеріальним становищем. Його місячні витрати на утримання родини сягали 140 злотих, тоді як дохід від богослужінь становив лише 79,30 злотих. Попри отриману позику в розмірі 50 злотих від відділу «Єпархіальної помочі», цих коштів виявилось недостатньо для покриття нагальних потреб священника [21, с. 345–348].

На думку греко-католицького духовенства вагомим інструментом для покращення економічної ситуації виступало відновлення та розвиток кооперативного руху. Сприятливим фактором для цього стало прийняття польським Сеймом 29 жовтня 1920 р. кооперативного закону, що спрощував процедуру заснування національних кооперативів та закріплював ключові засади приватного кооперування. Новостворені кооперативи отримували право негайно розпочинати господарську діяльність після реєстрації в суді. Духовенство Греко-Католицької Церкви вважало, що кооперація є оптимальною моделлю господарювання для відновлення українського суспільно-політичного життя через економічне зміцнення та прогрес [22, с. 345–348]. . Ключовою структурою кооперативного руху в Східній Галичині був Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК), заснований у 1928 р. До сфери впливу Союзу входили провідні кооперативні об'єднання, такі як «Центросоюз», «Маслосоюз», «Центробанк» та «Народна торгівля». Закономірним було те, що РСУК отримав підтримку митрополита Андрея Шептицького. Під його патронатом у Львові щорічно організовували «Свято штандарту української кооперації», де відзначали досягнення найкращих кооператорів. Аналогічні урочистості регулярно відбувалися в багатьох

населених пунктах краю, невід'ємною частиною яких були богослужіння [23, с. 147–148].

Греко-католицьке духовенство відігравало важливу роль у житті українського суспільства Східної Галичини. Воно було не лише духовним, а й культурним та соціальним лідером. Однак матеріальне становище духовенства було неоднорідним. Багато священиків жили скромно, а деякі навіть бідно. Економічна криза 1920-х та 1930-х років негативно позначилася на матеріальному становищі духовенства. Матеріальне становище духовенства відрізнялося в залежності від регіону. У містах та заможних селах священики жили краще, ніж у віддалених та бідних районах. Особисті якості священика, такі як його енергійність, організаторські здібності та вміння знаходити спільну мову з парафіянами, також впливали на його матеріальне становище [24, с. 45–59].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, після закінчення Першої світової війни на території Східної Галичини греко-католицьким духовенством була організована робота по відновленню парафіяльної інфраструктури, господарств віруючих тощо. Темпи відновлення парафіяльних споруд корелювали з рівнем завданих руйнувань, мотивацією вірян щодо збереження церковного центру та організаційними здібностями священнослужителів. У міжвоєнний період відзначалося скорочення фінансових ресурсів парафій та духовенства, що було обумовлено зниженням платоспроможності вірян та зменшенням обсягів державного фінансування. Конкордат 1925 р., укладений між Апостольською Столицею та Польською Республікою, створив правову основу для діяльності Греко-Католицької Церкви, сприяв виділенню державою фінансових дотацій, відновленню

парафіяльних споруд. Матеріальне становище духовенства регулювалося розпорядженнями вищого керівництва ГКЦ.

Список використаних джерел

1. Андрухів І. Станіславівська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект : наукова монографія. Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с.
2. Виздрик В. Соціально-економічні наслідки польської аграрної політики в Галичині у міжвоєнний період. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія*. Львів, 2014. № 809. С. 73–79.
3. Вепрів Р., Гнип І. Греко-католицька церква і організація економічного самозахисту українського населення Східної Галичини у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 2. Ч. 1. С. 64–71.
4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. 624 с.
5. Великочий В.С. Австро-угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії / В.С. Великочий // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2010. Вип. 17. С. 373–389.
6. Єгрешій О., Делятинський Р. Репресивна політика польських органів влади проти греко-католицького духовенства у 1919 р.: методи та особливості. *Східноєвропейський Історичний Вісник*, 2020. Вип. 15. С. 117–127.
7. Жук А., Делятинський Р. Парафія Покрови Богородиці у селі Мишковичі Тернопільської області: передумови відновлення та розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 2022. Вип. 12–13. С. 455–457.

8. Лесик О. В. Становлення правового регулювання земельних відносин у Польщі (1919 – 1921). *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 3. С. 65–71.
9. Литвин М. Воєнно-політична експансія більшовицької Росії на західні землі України в 1919 – 1923 рр. *Український історичний журнал*, 2022. Вип. 5. С. 4–17.
10. Менджецький В. 1918-й рік в історії Польщі й України з перспективи століття. *Український історичний журнал*, 2022. Вип. 2. С. 38–44.
11. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів / Л. Гентош. Львів : ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с.
12. Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.) : монографія / І. Пилипів. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. 440 с.
13. Tkaczuk, M. Sprawy Kościoła Katolickiego w praktyce prawnej Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej w dwudziestoleciu międzywojennym. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, 2020. 13/2, 515–531.
14. Сороковський А. Нарис історії Українського патріархального руху: матеріали до історії українського патріархального руху. Львів: Свічадо, 2009. 364 с.
15. Сергійчук В. Українські державники: Андрей Шептицький. Київ, 2015. 440 с.
16. Krasowski, K. Jak Stanisław Grabski zawierał konkordat ze Stolicą Apostolską. W Olszewski, H. (red.), *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*. Poznań: Printer, 2002. 117–140.

17. Anna Krochmal. Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i greckokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918-1939. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2001. 238 с.
18. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславівська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект: наукова монографія. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с.
19. Марчук В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 464 с.
20. Шематизм всего духовенства Львівської архієпархії на рік Божий 1938. Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938. 187 с.
21. Петровський В., Радченко Л., Семенченко В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Вид. 3-те, випр. Та доп. Харків: ВД «Школа», 2010. 624 с.
22. Коріненко П. Трансформації земельних відносин в українському селі (ІХ – початок ХХІ ст.). Тернопіль, 2015. 496 с.
23. Баран З. До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України. Вісник Львівського університету. Серія історична. 1998. Випуск 33. С. 146–153.
24. Цегельський Л. Митрополит Андрей Шептицький : короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності. Львів : Місіонер, 1995. 79 с.